

KÖZÉPKORI MAGYAR VERSEK.

A Régi Magyar Költők Tára I. kötetének 2. kiadásában (1921) közölt verses emlékekhez — az Apostolok Méltóságáról hexameterjén kívül, melyről az Irodalomtörténet egyik újabb számában volt szó (1921. évf. 140. l.) — a kódexekből ezidőszerint még öt-hat szöveget lehet csatolni. Ilyen elsősorban a Winkler-kódex 289. lapjáról egy rövid töredék, melynek verses mivoltáról, úgy rémlik, már volt is szó az irodalomban :

Jó énnékem uram
Krisztussal lennöm,
És ővele megmaradnom
És őbenne három
Hajlokot csinálnom,
Egyet a kezébe,
Mást a lábába,
Harmadot és szünetlen valót

Az oldalába.
Ott akarok nyugodnom és alunnom,
Ennem és innom,
Ott akarok olvasnom
És imádkoznom,
És gondomat és dolgomat
Ott akarom tennöm.

Egy másik, ugyancsak pár soros szöveg a Peer-kódex 228. lapján fordul elő :

Kérlek uram | Jézus Krisztus | az te szent | kénodért,
Az te dicső | séges ha | lálodért,
A Szűz Máriának | ő nagy epe | ségeért,
Hogy oltalmaz | meg az örök | haláltul,
És el ne szakassz | az te szent or | szágodtul,
Az örök di | csőségtől és | az szenteknek | ő társa | ságitul.

A kis imádságnak egy rövidebb változata megvan a Thewrewk-kódex 46—47. lapján, habár némileg fölforgatva, de még sem rontva el annyira, hogy verses természetét ne éreztetné :

Uram Jézus | az te szent | kénodért,
Dicsőséges | szent ha | lálodért *kérlek,*
Óalmaz meg | engemet | az örök | haláltul,
És ne válassz | el te szent or | szágodtul.

A szövegecskéhez deákul oda van jegyezve, hogy állítólag igen hathatós, mivel, aki gyakran elmondja, Krisztus szenvedésének és halálának ereje által bizonyosan üdvözüln. Még méltóbb azonban a figyelemre, hogy változata után a Peerben közvetlenül a gyakran előforduló verses doxológiának — Gloria tibi Domine — verscs fordítása következik, jelöl, hogy az imádságos könyv szerkesztője szintén versnek tartotta. A verses doxológiát ugyanis rendszerint verses szövegek befejezésére használták.

Egy harmadik verses darab ugyancsak a Peer-kódexben (231—234. l.), egy haldoklóknak szánt imádságba szöve található :

1. Idvez légy édességes
Uram, Jézus Krisztus,
Atyaistennek igéje,
Asszonyunk Szűz Máriának fia,
Élő Istennek báránya,
Ez világnak idvössége,
Bizony test, kegyelmességnek
Kifolyó kútja.
2. Idvez légy kegyelmesség
Uram, Jézus Krisztus,
Angyaloknak dicséreti,
Szenteknek dicsősége,
Békességnek látása,
Teljes istenség, bizony ember,
Asszonyunk Szűz Máriának
Virága és gyümölcse.
3. Idvez légy kegyesség
Uram, Jézus Krisztus,
Atyaistennek fényessége,
Békességnek fejedelme,
Mennyszágnak kapuja,
Élő kenyér,
Szűz Máriának szülötte,
Istenségnek edénye.
4. Idvez légy irgalmasságos
Uram, Jézus Krisztus,
Mennyszágnak világossága,
Ez világnak jutalma,
Nekünk örömrünk és vígasságunk,
Angyaloknak kenyere,
Szűvek vidámsága,
Szűzeknek királya,
És mátkája.
5. Idvez légy kegyesség
Uram, Jézus Krisztus,
Édességes edény,
Bizony igazság,
Nekünk érdemünk,
Felséges szeretet,
Szeretetnek folyó kútja,
Békességnek édessége,
Bizony nyugalom
És örökké való élet.

Az emlék nemcsak a Peerben fordul elő; egy töredékes változata megvan a GömöröC 147—150. lapján, egy másik pedig a Thewrewkben (241—243. l.); viszont eredetije a Hortulus Animæ c. imádságos-könyvben¹ és egyéb gyűjteményekben:

1. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Verbum Patris,
Filius Virginis,
Agnus Dei,
Salus mundi,
Hostia sacra,
Verbum caro factum,
Fons pietatis.
2. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Laus angelorum,
Gloria sanctorum,
Visio pacis,
Deitas integra,
Verus homo,
Flos et fructus
Virginis Matris.
3. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Lumen coeli,
Pretium mundi,
Gaudium sanctorum,
Panis angelorum,
Cordis jubilus,
Rex et sponsus
Virginitatis.
4. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Splendor Patris,
Princeps pacis,
Janua coeli,
Panis vivus,
Virginis partus,
Vas puritatis.

¹ Legalább a Florilegium Forgachianum című imádságos könyvecske (Szakolcza, 1708. pag. 3.) onnét idézi: Ex hort. anim. sm. 45. Az általam használt bási 1519-iki kiadásban nem fordul elő.

5. Ave Domine
 Jesu Christe,
 Rex benedicte,
 Vita dulcis,
 Veritas perfecta,
 Præmium nostrum,
 Caritas summa,
 Fons amoris,
 Dulcedo pacis,
 Requies nostra,
 Vita perennis,
 Miserere nobis.

A magyar variánsok mind egyazon alapszövegből származnak. Legformásabbnak a Peer-féle tekinthető, de még ez sem ment kisebb-nagyobb hibáktól. Az I. vsz. 4. sorában lévő *asszonyunknak* sem a latinban, sem a Gömörben és Thewrewkben nincs megfelelője, tehát a szó, mint a versből kirívó, kétségtelenül toldozás. Ugyanott a 7–8. sorban a «bizony test, kegyelmességnek kifolyó kútja» kevesebbet is, egyebet is mond az eredetnél: *Hostia sacra, Verbum caro factum, Fons pietatis*. A testté lett igének nincs nyoma a magyar szövegekben, akár mivel az archetypus írója olyan forrást használt, melyben a *Verbum caro factum* helyett már *Corpus vivens* vagy *verum* szerepelt, akár mivel a kifejezést a *Hostia sacra* hatása alatt, melynek a *Corpus vivens* és *Corpus verum* bevett értelmezője, félreértette. Való, a *Hostia sacra*-nak nincs a Peerben visszhangja; de másutt háromszor is előfordul: a Gömörben (*Bizony ostya, élő test*), egy, a GyöngyösiC 27. l. olvasható rövid fohászkodásban, mely kétségkívül a magyar *Ave Domine Jesu Christe* forgácsaiból készült (vö. *ez világnak vígassága . . . atyának szent igéje . . . bizony áldomás . . . élő test . . . Élő istenség . . . bizony ember*) és a Thewrewk-féle változatban (*Szentséges ostya, bizony test*); tehát bizonyára a PeerC alapszövegében is helyet kellett foglalnia.

Végül az is méltó a figyelemre, hogy a Peer változata a *fons* kifejezésére nemcsak a *kifolyó kútat*, de az egyszerűbb *folyókútat* is használja (vö. 5. vsz. *fons amoris*: szeretetnek folyókútja); továbbá, hogy a *fons pietatis* nem annyira *Kegyelmességnek*, mint sokkal inkább *kegyességnek* kútfeje, ahogy a Thewrewkben olvasható; tehát az I. vsz. 7–8. sora föltehetőleg szabatosabb tartalmú és alakú szöveget takar, valami ilyenfélét:

Szentséges ostya, élő test,
 vagy:
 Bizony ostya, élő test,
 Kegységnek folyó kútja.

4. vsz. 5. s. *Nekünk örömnk és vígasságunk*. Eredetileg talán: *Nekünk vígasságunk*.

5. vsz. 3. s. *Édességes edény*. Helyesen: *Édességes élet, Vita dulcis*.

Az *Ave Domine Jesu Christe* annak idején kétségtelenül a nevezetes imádságok közé tartozott. Az volt a híre, hogy nem emberi szerzemény, hanem maga az Üdvözítő tanított reá egy jámbor klerikust, hogy őt vele üdvözölje. Mi több, a magyar fordítás szintén egyike a népszerűbb szövegeknek. Bizonyosága ennek az a körülmény, hogy hatása 200 esztendővel utóbb is világosan észlelhető Kájoninak (Cant. Cath., 1719. 268. l.) egy rövid, eucharisticus énekében :

Teljes szent istenség,
Bizonyos emberség.
Idvez légy élő test ...
Te világ váltsága ...
Szívünk vígassága.

Hasonló kései hatás azonban másutt is mutatkozik Kájoni munkájában. Egyebek között a 446. lapon olvasható éneknek két kezdősora :

Istennek szent angyala,
Engem, ki őrzésed alá —

élenken emlékeztet egy középkori verses imádságra, mely a Gömöryc. 175. lapján fordul elő és szintén osztozott a R. M. K. Tárából kirekedt ritmusok sorsában :

Istennek szent angyala,
Kinek ótalma alá
Adatott én lelkem,
Jőjj én segédségemre
5. És légy énnékem segedlmem
Minden nehézségemben
És szükségemben.

És én vég napomon
Vegyed én lelkemet és vigyed
10. Szentháromságnak elejbe,
Angyaloknak seregébe.

A szöveg, mint a kódexekben rendszerint, itt is meg van rongálva ; az 5. sor valószínűleg *És légy én segedlmem*, vagy — a rímre való tekintettel — *Légy én segedlmemre* volt az eredetiben, a 9. pedig alkalmasint *Vigyed én lelkemet*; csupán az a bökkenő, hogy a hozzávetések megfelelő változatok és forrásszöveg segélyével nem igazolhatók. A csinos emlék egyelőre társtalantul és elszigetelten áll az irodalomban, mindössze elejét lehet összevetni a következő rimes imádsággal: *Angele Dei, qui custos es mei, me tibi commissum pietate superna hodie illumina, custodi, rege et gubernata.*

Végül középkori verseink sorába tartozik a NagyszombatiC-nek egy kisebb terjedelmű szövege, a *Szent alázatosságnak dicséreti* (49—50. l.), melynek verses természetét már Vargha Damján gyanította :

1. Ó szent alázatosság,
Engedelmességnek atyjafia,
Jámborságnak ékessége,
Szűzességnek virága,

Tisztaságnak szépsége,
Özvegységnek tisztessége,
Házasságnak szereteti,
És szeretetnek koronája!

2. Ó szent alázatosság,
Minden jónak fundamentuma,
Idvességnek gyökere,
Malasztoknak nyerője,
És minden jónak megtartója!
3. Ó szent alázatosság,
Ellenségnek meggyőzője,
Ördögnek nyakvágója,
Kevélységnek eltörője,
És mind földön, mennyen való
Tisztosságnek adója!
4. Ó szent alázatosság!
Istennek megengesztelője,
Szűz Máriának asszonysága,
Híveknek felmagasztalója,
Szentöknek vigassága,
Szerzetesöknek tiköre,
És binőknek megutálója!
5. Ó szentségös alázatosság,
Szegényöknek gazdagsága,
Nemtelenöknek nemössége,
Nemeseknek dicsősége,
Kemény szívek lágyítója,
És békességnek szerzője!
6. Szent alázatosság,
Léloknek nyugodalma,
Szíveknek csendessége,
Kinél ha nem leend¹
Haragossággal gyetretik,
Irigységgel bántatik.
Szégyenséggel gyaláztatik
És mindön gonossággal vesződik.
7. Ó felséges Uristen,
Minden jónak kútfeje,
Tarts minket alázatosságban,
Bizony engedelmisségben,
Szent békeségben [ben.
És te hozzád való szent szeretet-

Középkori gyűjteményekben gyakori eset, hogy kötetlen alakú imádságba kötött részek keverednek. A Hortulus Animæ-ben (Basilea, 1519. K₂ lev.) ilyen keverékdarab a következő rövid oratio, melynek népszerűségét eléggé bizonyítja, hogy a hagyomány szerint egy angyal adta Szent Bernátnak:

Ave Maria, ancilla sanctæ trinitatis :
ave Maria, prælecta dei patris.
Ave Maria, sponsa spiritus sancti :
ave Maria, mater domini nostri Jesu Christi.
Ave Maria, soror (másutt : domina) angelorum :
ave Maria, promissio prophetarum.
Ave (Maria) regina patriarcharum :
ave Maria, magistra evangelistarum.
Ave Maria, doctrix apostolorum :
ave Maria, confortatrix (másutt : gloria) martyrum.
Ave Maria, fons et plenitudo confessorum :
ave Maria, decus et corona virginum.
Ave Maria, salus et consolatrix vivorum et mortuorum,

mecum sis in omnibus temptationibus : tribulationibus : necessitatibus :
angustiis et infirmitatibus meis : et maxime in hora mortis meæ etc.

Nálunk a PeerC 285—288. l. van egy hasonló természetű szöveg, egy prédikáció előtt való imádság, melynek folyása egyenetlen ugyan, de ritmusra, rímelésre való törekvése helyenkint alig tagadható :

Irgalomnak anyja, Mária :
Atyaistennek jegyes leánya :
Úr Jézus Krisztusnak szüléje :
Szentléleknek lakodalma :

¹ Hiányos sor, *Kinél ha te nem leendesz h.*

5. Szentháromságnak székeshelye :
 Mennyei szent angyaloknak
 Szerető szent asszonya :
 Prófétaélete :
 Apostoloknak doktora :
10. Martyroknak pálmája :
 Confessoroknak tanúsága,
 Szűzeknek virága :
 Özvegyeknek dicsősége :
 Házasoknak segedelme :
15. Purgatóriumbeli
 Halottaknak hiedelme :
 Földön való bűnösöknek
 Nagy reménysége,
 Paradicsomnak
20. Gyönyörűsége :
 Mennyszágnak kapuja :
 Kérünk nemes asszonyunk, Szűz Mária,

ma és időnek minden korán támadj te szent fiadnak előtte,

- Ez mai szent ígéket
 25. Egyetembe hallhassuk,
 Hallván tarthassuk
 Lelkünknek idvességére :
 Bűnünknek bocsánatjára.

Az imádságnak egy rövidebb, azonban meglehetősen rongált-szövegű változata olvasható a GyöngyösiC 27—28. lapján ; de a Boldogságos Szűz kiválóságát dicsőítő szárnyas ígék — a középkori Mária-költészetnek megannyi közhelye — még másho vá is elkerültek. A WinklerC 329—337. lapján levő hét epeség elejét jórészt a már ismert megszólítások alkotják, még pedig, mivel az imádságsorozat minden valószínűség szerint a Hort. Anim. 1519-iki bási kiadásának 26—7. l. olvasható *Ave dulcis mater Christi* kezdetű verszetnek bővítése és átdolgozása :
 föltehetőleg a magyar író kegyelméből. Íme néhány szemelvény :

1. epeség : Idvöz légy Mária,
 Krisztusnak kegyös anyja.
2. epeség : Idvöz légy Mária,
 Krisztusnak kegyös anyja,
 Mennyszágnak királyné asszonya.
3. epeség : Idvöz légy Mária,
 Atyaistennek leánya,
 Mennyszágnak asszonya,
 Földön való bűnös Ádám-fiainak¹
 Nagy reménysége.
6. epeség : Idvöz légy Mária,
 Idvőségnek példája,
 Angyaloknak asszonya,
 Szűzeknek koronája,

¹ Helyesen : ígérete.

² A GyöngyösiC. 27. l. ugyanígy.

Mártiroknak pálmája,
Apostoloknak mestőre,
Evangelistáknak tanejtőja,
Confessoroknak tüköre.¹

7. epeség : Idvez légy Mária,
Krisztusnak kegyös anyja,
Asszonyoknak asszonya,
Bűnös népnek oltalma,
Te vagy az alázatos szép viola,
Kit mindenek kívánnak,
Királyoknak királya.

Talán nem hiú bizakodás, hogy a közölt pár darabbal nem zárul be végkép középkori magyar verseinknek szerény sorozata. A kódexekben számos hely van, mely azt gyaníttatja, hogy versnek volt szánva, de ezidőszerint még megfejtésre vár, vagy annak a bizonyítására, hogy nem a véletlen játékból öltött versszerű alakot. Mindez azonban a jövőre tartozik. Egyelőre, befejezésül, hadd álljon itt néhány töredékes megjegyzés pótlásnak, helyreigazításnak a RMKT. új első kötetének egyik-másik helyéhez.

31. l. faratsagot es bozzusagokat . . . sokakat szenvedet. Vö. Peer C. 11. ez wylagban . . . sok faradsagot ees bozzusagokath scenwédé.

58. l. ug scolanic. Helyesen : scolanic.

98. l. Ave gignens florem. Vö. Kájoninál pag. 329. a *Salve sancta Christi parens* kezdetű latin énekben : Ave virgo gignens florem.

158. l. Unum cole deum etc. Vö. Sermones Dominicales, Bp. 1910. I. 41.

215. l. Anyádtól még nem születél stb. Némi eltéréssel már Kájoninál (1719. 348. l.): «Anyádtul még nem születél, Méhében megszenteltté: Tisztán e világra jöttél, Bűntől meg nem előztettél», mint a *Salve mundi Domina* kezd. hymnus következő részének fordítása :

Ab omni contagio
Mundi præservata,
Ante sancta in utero
Parentis, puam nata.

Uo. A XVII. század katolikus gyűjteményeiben sem olvasható. Helyesen : a XVII. sz. hivatalos gyűjt.

265. l. Katl. 557. v. s *zerelmeert*. Helyesen : *es zerelmeert*.

Uo. 601. v. *p leanyawal*. Helyesen : *zep leanyawal*.

441. l. Az ökleletről. Vö. Winkler C. 334. az ő szent szívét czuczával megöklelvén és az ő szent fejét tövis koronával meg koronásván kezeit, lábait vas szeggel szegezvén az kegyőtlen zsidók.

HORVÁTH CYRILL.

¹ V. ö. Gyöngyösi C. 27. l.